

Een onfatsoenlijk woordgeografisch hoofdstuk en zijn nasleep

De personen die hieronder genoemd worden, zijn allemaal overleden. Ik ben van mening dat over hen niets oneervols wordt meegedeeld, zodat ik mijn kort verhaal onbezwaard aan het licht toevertrouw.

Mijn leermeester Ludovic Grootaers fleurde af en toe zijn colleges op met taalkundig wijze uitspraken in de vorm van negatief geformuleerde aforismen. Twee daarvan zijn na meer dan zestig jaar in mijn geheugen blijven hangen. De eerste: Er bestaan geen mooie of lelijke talen. De tweede: Voor de wetenschap bestaan er geen onfatsoenlijke woorden.⁽¹⁾

Die tweede uitspraak heb ik mij in mijn eigen wetenschappelijke loopbaan ter harte genomen, maar niet altijd met succes. Toen ik in 1953 en 1954 materiaal voor mijn licentiaatsverhandeling over landbouwtermen in centraal Belgisch Limburg verzamelde, heb ik onder andere de terminologie van de bronst, van de geslachtsorganen en de castratie daarvan evenals die van de paring bij de boerderij- en huisdieren afgevraagd. Dat deed ik in de tweede helft van de jaren vijftig bij de uitbreiding van mijn materiaalverzameling voor mijn dissertatie ook in de rest van de provincie. Ik was wel overtuigd van de waarheid die in Grootaers' uitspraak stak, maar het opvragen van die woorden gebeurde toch niet *sans gêne*, en ook niet bij alle

⁽¹⁾ Aan een gesprek met Grootaers dank ik mijn kennis van de etymologie van het Haspengouwse werkwoord *buten* 'castreren'. Het is hetzelfde woord als het Nederlandse *boeten*, ablautend met mnl. *bat* en *beter* en betekent eigenlijk 'beter maken'. Een ruïn en een os kan de boer voor kar en ploeg spannen, een hengst en een stier niet, het vlees van een barg is genietbaar, dat van een beer niet. Gecastreerde dieren zijn dus economisch gezien 'beter' dan niet gecastreerde. Vgl. ook A.A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek* (Den Haag 2003²), p. 70.

boeren kwamen de antwoorden er met evenveel gemak uit. De grote mentaliteitswijziging in de tweede helft van de twintigste eeuw, waarvoor het jaartal 1968 symbool staat, begon zich toen pas langzaam door te zetten en beleefde pas een decennium na mijn opvragingen een doorbraak.

Het onderwerp van mijn dissertatie waren *Semantische vraagstukken uit de taal van het landbouwbedrijf in Belgisch-Limburg*. In vijf hoofdstukken onderzocht ik de terminologie voor telkens een groep samenhangende begrippen, die dialectgeografische kluwens opleverden. De ontrafeling daarvan werd doorgevoerd door woordkaarten met elkaar te vergelijken en de daaruit afgeleide betekeniskaarten te interpreteren. Telkens als ik een hoofdstuk geschreven had, legde ik het voor aan mijn promotor Frans Van Coetsem. Die leverde daar dan commentaar op, zodat ik het nog wat kon bijpoetsen vóór het bestanddeel van het proefschrift werd.

Ik schreef ook nog een zesde hoofdstuk, over de adjectieven die bij de boerderij- en huisdieren ‘bronstig’ betekenen en liet het door mijn promotor lezen. Ik vond het zelf een aardig hoofdstuk, vooral omdat het een overtuigend en tevens pikant dubbel geval van polysemievrees bevatte. Tussen de gebieden waar het adjectief *lopig* ‘bronstig van koeien’ en waar het ‘bronstig van teven (honden)’ betekent, bevindt zich een smalle strook waar de term *lopig* niet gebruikt wordt. En tussen de gebieden waar het adjectief *heet* ‘bronstig van teven’ en waar het ‘bronstig van merries’ betekent, bevindt zich eveneens een smalle strook waar de term *heet* niet gebruikt wordt. Die twee stroken “niemandsland” sluiten volmaakt bij elkaar aan. De enige zinvolle uitleg van dat verschijnsel is polysemievrees, in dit geval concreet de vrees, een mal figuur te slaan wanneer men als spreker van een dialect waar *lopig* in toepassing op koeien gebruikt wordt, het in toepassing op honden bezigt en vice versa. Dezelfde uitleg geldt dan voor het ontbreken van de term *heet* in de strook tussen zijn twee toepassingsgebieden.

Tot mijn verrassing vond Van Coetsem dat ik dit hoofdstuk beter niet in mijn proefschrift zou opnemen. Hij zei dat in mijn etymologische behandeling van de termen te veel onzekerheden zat

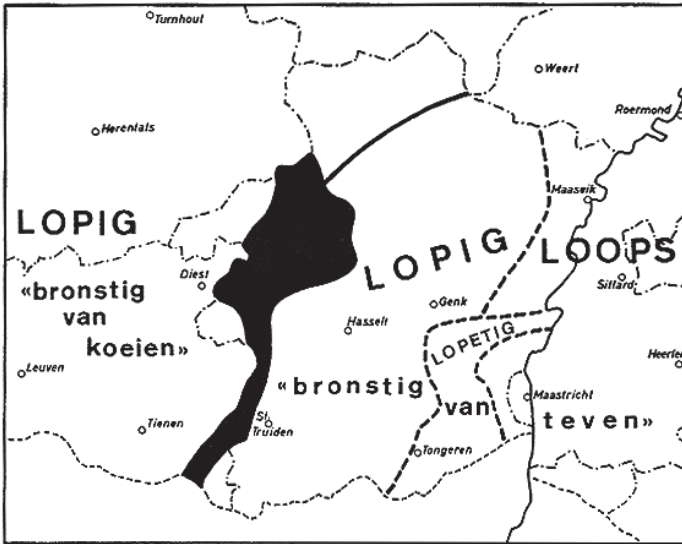

Fig. 1 – Betekeniskaart van het woord *lop(et)ig/loops*

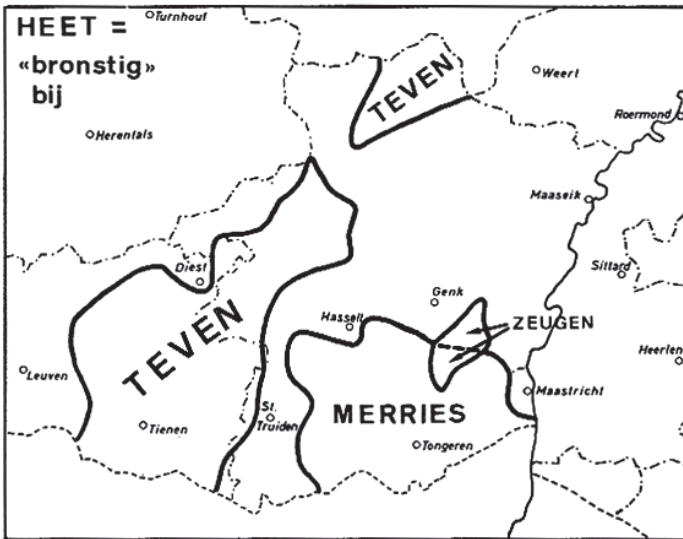

Fig. 2 – Betekeniskaart van het woord *heet*

en vond dat het werk zonder dat hoofdstuk al lang genoeg was. Met dat laatste zal hij wel gelijk gehad hebben, ook al is het werk niet overdreven lang geworden, maar wat het eerste betreft behoorde de etymologie zeker niet tot de kern van mijn betogen. Bovendien zaten er in de etymologieën van de andere hoofdstukken ook behoorlijk wat onzekerheden.

Ik heb mij bij het oordeel van mijn promotor neergelegd. Er staat dus geen zesde hoofdstuk in het manuscript van mijn dissertatie van 1960 en ook niet in de gedrukte versie ervan uit 1963. Maar echt begrepen heb ik het pas jaren later, door mijn studie van het seksuele taboe in de West-Europese mentaliteitsgeschiedenis aan de hand van de bewerkingen van het Reinaert-verhaal van de twaalfde tot de twintigste eeuw. De neerslag daarvan is te vinden in het boek *De gecastreeerde neus* van 1988. Frans Van Coetsem was een groot geleerde, maar ook belangrijke geleerden zijn kinderen van hun tijd, doordrongen van de mentaliteit ervan en daardoor in meerdere of mindere mate gedetermineerd in hun handelen. Het taboe op de "uitspreekbaarheid" van het geslachtelijke was in de tweede helft van de jaren vijftig in burgerlijk-intellectuele kringen nog niet echt doorbroken. Een duidelijke doorbraak kwam er pas een decennium later.

In het vierde hoofdstuk van *De gecastreeerde neus* heb ik de mogelijkheden tot talige verwerking van het taboe in de tijd van de beschaamdheid opgesomd en besproken. Een van die mogelijkheden bestaat erin over iets anders te spreken. Dat is wat hier gebeurd is: de etymologie en de omvang van het werk kwamen in plaats van de seksualiteit.

Maar daarmee is de geschiedenis nog niet ten einde. Mijn bronstig-hoofdstuk is weliswaar geen bestanddeel van mijn proefschrift geworden, maar ik wilde toch het resultaat van dat onderzoek niet verloren laten gaan en ik heb er de krenten uitgehaald en verwerkt, voornamelijk in drie artikelen. Het eerste is verschenen in het Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde 79 (1962), p. 36-55.⁽²⁾ Het heet *Polysemievrees* en

⁽²⁾ Het is tweemaal herdrukt: in J.Stroop (ed.), *Nederlands dialectonderzoek* (Amsterdam 1983, p. 279-294) en in mijn *Ausgewählte Schriften zur*

het behandelt naast de gevallen *lopig* en *heet* nog twee andere voorbeelden van het verschijnsel: *opper* in toepassing op verschillende soorten graan- en hooibundels en *blekken* ‘verschillende wijzen van oppervlakkig ploegen’. Met dit artikel is het bijna zo gelopen als met het bronstig-hoofdstuk. Daarover ben ik geïnformeerd door een opstel van A.A. Weijnen uit 1990.⁽³⁾ Die schrijft daarin op p. 97: “Toen hij in 1962 aan de redactie van het Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde zijn artikel *Polysemievrees* (Goossens 1962b) aanbood, had ik, als een van de redacteuren, wat moeite om het aangenomen te krijgen. Niet dat men het niet goed vond, maar men vond het eigenlijk te dialectologisch en daarom te weinig passend in het tijdschrift.” Maar het hoeft werkelijk geen betoog, dat in het Leidse tijdschrift wel degelijk heel wat dialectologisch werk is gepubliceerd. Ook hier werd dus het taboe verwerkt door over iets anders te praten. Maar dat heeft dank zij een tussenkomst van iemand die (door zijn aanloop naar zijn grote dialectwoordenboeken?) bij Grootaers in de leer was gegaan, niet tot een afwijzing geleid.

Het tweede artikel draagt als titel *Die Brünstig-Synonymik im Rhein- und Maasland – Brünstig von der Kuh*. Het is verschenen in het *Niederrheinisches Jahrbuch* 8 (1965), p. 118-123, een huldenummer voor de tachtigjarige Theodor Frings. De redactie was in handen van twee personen: de voorzitter van de Verein Linker Niederrhein dr. Arnold Mock uit Krefeld en de toen nog Nijmeegse, kort daarna Gentse professor Gilbert De Smet. Deze laatste had mij aangezocht om een bijdrage voor deze bundel te schrijven. Van mijn intussen overleden vriend Gilbert weet ik dat Mock bezwaren had tegen de opname van mijn artikel. De nadruk lag daarin nochtans niet op het seksuele, maar op het feit dat de dialectologische samenhang tussen het Rijn- en het Maasland hier juist uit zijn specifieke

niederländischen und deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft, uitgegeven door H. Eickmans, L. Geeraedts, R. Peters (Münster enz. 2000, p. 85-102).

⁽³⁾ A.A. Weijnen, ‘Prof. dr Jan Goossens 60 jaar’, in: *Taal & Tongval* 42 (1990), p. 97-106.

grensoverschrijdende woordgeografische versnippering blijkt. De bezwaren van Mock waren kennelijk van dezelfde aard als die van de beoordelaars van mijn vorige stukken, maar ik kan De Smet niet meer vragen hoe Mock die heeft verwoord, met andere woorden: hoe hij zijn taboe talig heeft verwerkt. Maar mijn vriend heeft er wel voor gezorgd dat het stuk verscheen. Hoe Frings, die ik kort daarna voor de eerste en enige keer in mijn leven ontmoette, erop heeft gereageerd, weet ik niet. Ik heb het hem ook niet durven te vragen.

Uit de titel van dit tweede artikel blijkt dat ik een tijdlang met het idee heb rondgelopen om afzonderlijke opstellen te schrijven over de bronstigheid van elke diersoort afzonderlijk waarover ik materiaal had verzameld. Dat is er niet meer van gekomen, maar het materiaal is intussen wel gepubliceerd in deel I (*Agrarische terminologie*) van het Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Over één dier echter heb ik enkele jaren later toch nog een opstel geschreven. Daarin wordt een brug van de dialectologie naar de historische literatuurwetenschap en van het seksuele naar het religieuze taboe geslagen. Dat is dan het derde artikel.

In 1974 werd een collega uit Münster, die een van de belangrijkste germanisten-mediëvisten van de twintigste eeuw was, Friedrich Ohly, zestig jaar. Dat werd toen passend gevierd. Naar aanleiding daarvan werd ook een bundel voorbereid met opstellen die aansloten bij zijn specialiteit. De titel van dat boek, dat een jaar later verscheen, formuleert dat duidelijk: *Verbum et Signum. Beiträge zur mediävistischen Bedeutungsforschung. Studien zu Semantik und Sinntradition im Mittelalter*. Hoewel ik geen echte kenner ben van het mediëvistisch allegoreseonderzoek, heb ik voor die bundel toch een bijdrage willen leveren die daar in zekere zin bij aansloot. Ik vond het onderwerp in een passage van de Eneïde van Hendrik van Veldeke, waarvan de interpretatie en de uitleg door de tekstuitgevers mij niet bevredigden. In de verzen 5085-5104 vertelt de dichter, op welke speciale paarden Mesapus, een van de bondgenoten van Turnus, met zijn gevolg tegen Eneas ten strijde trekt.

- 5085 Dar na quam Mesapus
deme hadde sin vader Neptunus
dusent riddere gesant
bit wapen di he du vant.
he was koninc van den mere.
- 5090 harde bescouwede men sin here
du'er tut Laurente quam.
here ors waren lussam,
snel ende vele gut,
van einer seltsaner stut,
- 5095 di da wonet in den mere.
he ende al sin here
hadden sulike varis.⁽⁴⁾
si ne leveden negeiner wis
langer dan vir jar,
- 5100 dat weten di wisen wale vorwar
di es ane den buken gewagen.
di muder di si dragen,
di entfan si van den winde
ane des meres ende.

Die paarden zijn dus door de wind verwekt. In de uitgave van Gabriele Schieb en Theodor Frings, waaruit de passage hier is overgenomen,⁽⁵⁾ luidt het in vers 5094 dat zij *van einer seltsaner stut* zijn. *Seltsane* betekent 'wonderlijk, wonderbaarlijk'.⁽⁶⁾ Blijkens de uitgang van dat adjectief (en van het lidwoord) wordt het substantief *stut* er als vrouwelijk opgevat. Schieb en Frings interpreteren het als 'Herde von Zuchtpferden', stoeterij. Maar een van de vroegere uitgevers, Otto Behaghel, had gemeend dat er 'ein Einzelwesen' mee werd aangeduid. Dat is

(4) Het woord *varis* betekent 'paard'. Het is ontleend uit mlat. *farius*, een woord van Arabische oorsprong.

(5) *Henric van Veldeken - Eneide I*. Herausgegeben von G. Schieb und Th. Frings. Berlin 1964.

(6) Dit woord is kort besproken door F. de Tollenaere, 'Nogmaals mnl. *sel(t) siene*' (*De nieuwe taalgids* 79, 1986, p.166-169). Zie p. 168. De lezing van Frings/Schieb is de verlimburgste versie van *Von einer seltesener stut*, die in het papieren Heidelbergse handschrift h staat. De andere handschriften (en ook de andere uitgaven) hebben *Von einer slachten stut*, wat duidelijk een minder bevreemdende lezing is.

een merkwaardige formulering. Waarom schreef hij dan niet 'eine Stute'? Ik vermoed omdat hij aan een hengst dacht, het enige dier dat in dit verband *seltsane* is, maar dat hij dat niet durfde te schrijven, omdat hij niet kon bewijzen dat het woord *stut* (*stoet*) ergens in die betekenis is opgetekend. Dat heb ik dan wel kunnen doen en ik heb het vers daarom geëmendeed in *Van einen seltsanen stut*.⁽⁷⁾ Dat is dan ook de titel geworden van mijn artikel, dat in het genoemde boek op p. 177-187 te vinden is.

In mijn argumentatie heb ik de bronstig-heteronymie betrokken. Een cluster van termen die 'bronstig van merries' betekenen, kan vernederlandst worden tot *stoedig* of een ablatende vorm daarvan, *stadig* of *standig*. Dat zijn allemaal vormen die tot de woordfamilie van *staan* behoren. Ze komen voor in een groot deel van Limburg en in twee delen van de Eifel (de gearceerde gebieden op de kaart). Die *stut* voor 'hengst' in de oorspronkelijke Veldeke is dus een limburgisme en het daarvan afgeleide adjectief is wat zijn vorming betreft te vergelijken met heteroniemen als *hengstig*, *paardig* en *rossig*.

Friedrich Ohly was helemaal niet geschokt door de keuze van mijn onderwerp. Hij schreef mij integendeel een vriendelijk bedankingsbriefje. Daarin wees hij op de parallel van de maagdelijke geboorte van Christus, u weet wel, die wonderlijke gebeurtenis die door velen met de onbevleete ontvangenis van Maria wordt verward.⁽⁸⁾ Daar had ik zelf ook wel aan gedacht,

⁽⁷⁾ In overeenstemming daarmee heb ik het volgende vers geëmendeed in *De da wonet ane den mere*.

⁽⁸⁾ P.E.L. Verkuyl, 'Onbevleete ontvangenis' (*De nieuwe taalgids* 66, 1973, p. 60) meent naar aanleiding van een door hem aangetroffen geval van die verwarring te moeten waarschuwen tegen een uitbreiding ervan. Maar J.B. Berns, 'Een merkwaardig taaldocument: de Bulla "Ineffabilis"' (*Taal en Tongval* 49, 1997, p. 1-17) stipt met een verwijzing naar een ingezonden brief in de NRC/Handelsblad aan, dat het dogma van de Onbevleete Ontvangenis "voortdurend aanleiding tot misverstand (geeft). Men denkt bijna altijd dat het om de maagdelijke geboorte van Christus gaat" (p. 2). In ieder geval komt de vergissing niet alleen bij eenvoudige geesten voor. Ik heb ze zelfs bij Sigmund Freud aangetroffen, in *Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker* (Herdruk Fischer Taschenbuch Verlag 1974, p. 123). Nochtans maakt een elementaire kennis van de kerkelijke kalender het gemakkelijk om de twee dogma's uit elkaar te houden. De maagdelijke geboorte van Christus

Fig. 4 – Woordkaart: heteronymie van 'bronstig voor de merrie'

maar als ik het achteraf probeer te achterhalen, weet ik niet goed of ik in mijn artikel een verwijzing in die zin weggelaten heb uit verlegenheid ofwel uit de behoefte om niet van het eigenlijke thema af te leiden door over het vervolg van de passage bij Veldeke voort te bomen. Wat mij achteraf wel duidelijk is, is dat als ik dat wel had gedaan, mijn bijdrage een stukje dichter bij de allegorese-problematiek van de bundel zou hebben aangeleund.

Laten we daarom dat vervolg eens bekijken. Het levert ons een verrassing op, namelijk een gegeneerde Veldeke. Het luidt bij Schieb en Frings als volgt:

- 5105 van den orsen ende van den volen,
dat is genugen unverholen
ne komet nimmer negeine vrucht.
ne ware 't nit untucht
ich gedudde 't des di bat.
- 5110 nu late ich het umbe dat
dat ich 't bescone dar mede.
het is ein unhovesch sede
dat men der tuchte nine gert.
si waren maneger marke wert,
- 5115 mochten si leven tin jar.
dat weten wale vorwar
di di buc hebben gelesen,
dat des ne mach niwet wesen.

wordt als Kerstmis gevierd op 25 december, de maagdelijke conceptie als Onze-Lieve-Vrouw Boodschap negen maanden voordien, op 25 maart. Het feest van de Onbevleete Ontvangenis van Maria vindt plaats op 8 december, dat van haar geboorte negen maanden later, op 8 september. Ik ben van mening dat het groeiende binnenkerkelijk onbehagen over het als onrechtvaardig aangevoelde dogma van de erfzonde, dat in het godsdienstonderwijs tot een vergaand verzwijgen ervan geleid heeft, een belangrijke voedingsbodem voor de verwarring is geweest. De kerkelijke kalendermakers hebben overigens nog meer geteld. Volgens het Lucasevangelie 1, 36 was Maria's nicht Elisabeth op het ogenblik van de maagdelijke conceptie zes maanden zwanger. Haar kind, Johannes de Doper, werd dan ook zes maanden voor Christus, namelijk op 24 juni geboren. De kalendermakers zijn hierbij geenszins onzorgvuldig te werk gegaan (24 in plaats van 25 juni). Immers, volgens de Juliaanse kalender begint weliswaar de lente op 25 maart en de winter op 25 december (en de herfst op 25 september), maar de zomer op 24 juni.

In de verzen 5105-07 zegt de dichter dat deze paarden onvruchtbaar zijn, in 5108-11 dat hij alles beter zou kunnen uitleggen als dat geen vergrijp tegen de hoofse deugd van de zelfcontrole (de *tucht*) zou zijn en dat hij er daarom over zwijgt, in 5112-13 beklagt hij er zich over dat er een onhoofse gewoonte bestaat om die *tucht* te veronachtzamen, tenslotte zegt hij in 5114-18 dat de paarden waar het om gaat veel geld waard zouden zijn als ze langer (tien jaar) zouden leven. In 5098-99 had hij gesteld dat ze niet ouder dan vier jaar konden worden. En hij bevestigt dat dit geboekstaafd is.

Deze verzen hebben geen tegenhanger in de Roman d'Eneas, de voorganger van Veldekes epos, en dat in tegenstelling tot de verzen 5085-5104 met het verhaal van de paarden zelf, dat in het Franse werk in de verzen 3931-3948 te vinden is.⁽⁹⁾ Ze drukken dus niet een van zijn voorganger overgenomen opvatting, maar Veldekes eigen mening uit.

Wat Veldeke uit hoofse *tucht* verzwijgt, is duidelijk: de gelijkenis met de maagdelijke geboorte van Jezus, waar we het al over gehad hebben. Dat is ook al enigszins omzwaachteld uitgesproken door de Duits-Amerikaanse germanist Bernd Kratz, die zegt dat ik 'gute Gründe' heb aangedragen om *stut* (en zijn Franse voorganger *haraz*) als 'hengst' te interpreteren. Kratz bespreekt in zijn artikel⁽¹⁰⁾ een reeks bewijsplaatsen van het antieke en middeleeuwse geloof aan de mogelijkheid tot bevruchting van paarden door de wind⁽¹¹⁾ en stelt dan dat het nooit tot een nieuwtestamentische allegorese is gekomen doordat "von früher Zeit an, spätestens seit den 'Georgica' Vergils,

(9) In de uitgave van J. Salverda de Grave, *Eneas*, Halle 1891. Het verhaal staat niet bij Vergilius. Salverda de Grave "suppose que l'idée de ce détail lui (= de Franse dichter) est venue du vers VII 699 de l'Enéide, où l'armée de Mésapus est comparée à des cygnes" (p. XXXII).

(10) B. Kratz, „Die Pferde des Mesapus in Veldekes 'Eneit' und im französischen ‚Roman d'Eneas‘“, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 117 (1988), p. 97-104. Het citaat op p. 103. Vgl. in dit verband ook noot 31 op p. 187 bij mijn artikel 'De taal van Hendrik van Veldeke' in: H. Baeten (ed.), *Hendrik van Veldeke en zijn muziek* (Neerpelt 2014), p. 79-93, dat overigens ook een afdruck van de passage met verzen 5085-5104 bevat.

(11) Zie daarvoor ook de uitgave van H. Fromm, *Heinrich von Veldeke – Eneasroman*. Frankfurt am Main 1992, p. 830-831.

die Geschichte von der Winderzeugung der Stuten in einer Weise geprägt war, die sie für einen Bezug auf die Jungfrau Maria untauglich machte.”

In alle duidelijkheid geformuleerd: De Heilige Geest is in het Nieuwe Testament als Sanctus Spiritus *to agion pneuma*, de heilige wind (Handelingen 2,2). En de vrome middeleeuwer Hendrik van Veldeke, die kennelijk meer last had van het religieuze dan van het seksuele taboe, schuwde zich wel om een door hem herkende gelijkenis tussen een dekhengst en de Heilige Geest onder woorden te brengen. Dat is diezelfde Heilige Geest, die hij in de proloog van zijn Sente Servas breedvoerig aanroept en wiens genade hij er over zichzelf en zijn toehoorders afsmeekt.

Het is interessant om te zien hoe de scribenten (of hun voorgangers) van twee Eneide-handschriften met de episode zijn omgesprongen. Die van de codex uit Gotha (G) sloeg de verzen 5105-5118 over en hoefde op die manier de ongemakkelijkheid waarmee Veldeke dit verhaal had verwerkt, niet zelf te demonstreren. Die van het perkamenten Heidelbergse handschrift H schrapte bovendien de verzen 5101-5104. Op die manier wordt de lezer er in het ongewisse over gelaten, waarom de paarden van Mesapus een zo wonderlijke verwekker hadden en was de scribe zijn taboe-probleem kwijt. Hij geraakte er dus op een andere manier van af dan de twintigste-eeuwse beoordelaars van een paar dialectologische teksten, namelijk door te zwijgen.⁽¹²⁾

Jan GOOSSENS

⁽¹²⁾ Over de echtheid van de Mesapus-episode en delen ervan werd een discussie gevoerd door C. Minis en G. Schieb/Th. Frings. Zie C. Minis, *Textkritische Studien über den Roman d'Eneas und die Eneide von Henric van Veldeke* (Groningen 1959), p. 70-74 en deel II *Untersuchungen van de Eneide-uitgave van Schieb/Frings* (Berlin 1965), p. 162-164 met verdere verwijzingen. Deze laatsten hebben tenslotte de hele episode, in het Limburgs herschreven, in hun uitgave opgenomen, maar wel de verzen 5105-5118 tussen vierkante haken geplaatst. Dat betekent dat zij eraan zijn blijven twifelen of deze verzen van Veldeke zelf of van een interpolator zijn. Het idee dat het “um eine alte aufgebene Partie” zou gaan (zo in de uitgave van 1964, p. CVIII) is wel bij hen opgekomen, maar speelt in hun argumentatie eigenlijk geen rol.